PROTEJAREA DREPTULUI LA EDUCAȚIE PRIN PRISMA LEGISLAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA ȘI A JURISPRUDENȚEI CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

PROTECTION OF THE RIGHT TO EDUCATION IN LIGHT OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Cezara-Elena POLISCA,
doctorand,
Teodor CÂRNAȚ,
dr. hab., prof. univ., USM

Abstract

The right to education is one of the fundamental human rights, enjoying today a universal recognition, both in international and regional conventions, as well as in the constitutions of modern states. The proof to this serves the fact that the most widespread provision is the right to education, which is contained in the constitutions of 43 Council of Europe Member States [1, §85]. The fundamental nature of this right stems also from its inherent connection to human dignity [2, p.127]. Despite the fact it does not have a long history as a fundamental material right in the Republic of Moldova, the concern for education, as we can easily see, was incorporated at constitutional level in 1994, by adopting the Moldovan Constitution. We tend to believe that the Protocol no. 1 to the European Convention on Human Rights has served as an impetus to this.

Keywords: *the right to education, protection, positive obligations, negative obligations, the principle of proportionality, the margin of appreciation, ECtHR's case-law, national legislation, constitutional review, discrimination.*

Procesul formării ființei umane este determinat din punct de vedere biologic, însă, spre deosebire de alte ființe, până în

momentul atingerii maturității, omul depinde de grija acordată de către părinți, instituții ale statului și alte persoane. Educația copilului din ziua nașterii acestuia este o condiție indispensabilă pentru viața ulterioară a lui. Cu toate acestea, termenul de *educație* nu se limitează numai la aspectele referitoare la dezvoltarea abilităților de supraviețuire, ci comportă în sine dezvoltarea potențialului intelectual, emoțional și spiritual al ființei umane pe toată durata existenței acesteia, educația constituind unul dintre cele mai importante și puternice instrumente pentru propagarea valorilor democratice și pentru obținerea respectului față de sine și a împlinirii personale.

Educația are o conotație dublă, de vreme ce constituie atât un drept, cât și un serviciu public. Ca drept, educația reprezintă o garanție care are ca rezultat formarea persoanelor în deplinul potențialului acestora și dezvoltarea abilităților cognitive, morale, fizice, culturale și sociale ale lor. Ca serviciu public, dreptul la educație este una din obligațiile inerente ale statului, în măsura în care constă în capacitatea de a beneficia de un serviciu în condiții de disponibilitate, accesibilitate, adaptabilitate și acceptabilitate. Educația, *per se*, este un drept fundamental al omului, protejat de către comunitatea internațională și de către state. În calitate de actor cu drepturi depline în cadrul comunității internaționale, Republica Moldova (*în continuare* RM) și-a asumat obligația de respectare a drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului, garantate prin convențiile și acordurile internaționale. Dintre toate acestea, un aport considerabil l-a adus Convenția Europeană a Drepturilor Omului (*în continuare* CEDO) și doctrina jurisprudențială dezvoltată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (*în continuare* CtEDO).

1.Protecția conferită prin Convenția Europeană a Drepturilor Omului și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

Convenția Europeană a fost ratificată de către Republica Moldova pe 12 septembrie 1997 și a intrat în vigoare pe 1 februarie 1998. Această ratificare a comportat în sine o transcendență singulară, deoarece art. 4 din Constituția RM

prevede că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează în conformitate cu […] tratatele la care Republica Moldova este parte, iar dacă există neconcordanțe între […] tratatele cu privire la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale. De asemenea, în baza art. 8 din textul constituțional, Republica Moldova se obligă să respecte tratatele internaționale la care este parte. Prin urmare, în urma ratificării de către RM a Convenției de la Roma, jurisprudența CtEDO a devenit parte a patrimoniului nostru juridic. Din acel moment, Republica Moldova și-a asumat compromisul de a respecta drepturile și libertățile garantate de Convenție, dar și de a întreprinde toate măsurile necesare în acest sens. Conform jurisprudenței Curții Europene, Convenția implică un echilibru corect între protecția interesului general al comunității și respectul datorat drepturilor fundamentale ale omului, acordând o importanță deosebită ultimelor[3, §7].

În comparație cu alte articole din Convenție, dreptul la instruire este formulat în termeni foarte generali, fapt ce ne-ar permite să ajungem la concluzia că art. 2 din Protocolul nr. 1 nu implică nici o obligație pozitivă din partea statelor. Formularea acestui drept a fost mai curând una *negativă*, fapt care, în viziunea autorilor autohtoni, are ca efect limitarea Curții în extinderea scopului acestui drept și impunerea unor noi obligații pozitive asupra statelor [4, p.357]. În acest sens, este deosebit de interesantă teoria lui Robert Alexy cu privire la drepturile care reclamă acțiunea pozitivă din partea statului. În opinia acestuia, dreptul persoanei de a reclama acțiuni pozitive din partea statului se divizează în două categorii, care au ca obiect o acțiune factuală și o acțiune normativă. Există un drept la acțiunea pozitivă factuală atunci când, persoana revendică, *e.g.*, crearea instituțiilor de învățământ. Realizarea acestui drept nu afectează în niciun fel caracterul acestuia ca drept la acțiune factuală și nu depinde de modul în care este dus la capăt. Decisiv este faptul ca, după realizarea acțiunii, persoana care dorește să învețe să dispună de instituții de învățământ. *Per a contrario*, drepturile la acțiuni

pozitive normative sunt drepturi la reclamarea unor acțiuni de instituire a normelor din partea statelor. De exemplu, dacă se admite că *nasciturus*-ul este titular al drepturilor fundamentale, dreptul acestuia la protecție, garantat prin normele de drept penal, constituie un drept la acțiune pozitivă normativă [5, p.194-195]. Totuși, în pofida formulării sale negative, art. 2 din Protocolul nr. 1 consacră un drept fundamental, *i.e.* dreptul la instruire, care nu se limitează la educația copiilor și a tinerilor, ci este garantat oricărei persoane. De asemenea, atunci când beneficiarii acestui drept sunt copiii, statele membre trebuie să respecte convingerile religioase și filosofice ale părinților acestora în procesul educațional și de învățământ.

Structura art. 2 din Protocolul nr. 1 a fost explicată prin hotărârea Curții Europene în cauza *Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen v. Danemarca*[6].Potrivit raționamentelor Curții, art. 2 din Protocolul nr. 1, după cum rezultă din însăși structura acestuia, constituie un întreg dominat de prima sa propoziție. Prin obligarea de a nu *refuza dreptul la instruire*, statele contractante garantează oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor *dreptul de acces la instituțiile de învățământ existente la un moment dat* și *posibilitatea de a obține*, prin intermediul *recunoașterii oficiale a studiilor pe care le-a realizat*, un *beneficiu de la educația primită*. Dreptul din a doua teză a articolului este un *adjuvant* al dreptului fundamental la instruire. Părinții sunt persoanele responsabile pentru *educația și învățământul* copiilor lor. Prin urmare, faptul că părinții pot solicita statului să le respecte convingerile filosofice și religioase constituie o *obligație naturală față de copiii lor*. Pe de altă parte, *prevederile Convenției și ale Protocolului trebuie interpretate ca un tot întreg*, iar cele două fraze din art. 2 din Protocolul nr. 1 nu trebuie citite doar în *lumină reciprocă*, ci și în confluență cu art. 8,9 și 10 din Convenție, care garantează dreptul la respectarea vieții private și de familie, libertatea de gândire, de conștiință și de religie, și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei[6, §52], dar și cu art. 14 din Convenție, care instituie interdicția discriminării.

După cum CtEDO a hotărât în cauza *Gaygusuz v. Austria*, un tratament diferit al cetățenilor și al străinilor încalcă regula de nediscriminare stabilită la art. 14 din Convenție dacă nu se bazează pe o justificare obiectivă și rezonabilă, adică dacă aceasta nu urmărește un scop legitim sau dacă nu are un raport rezonabil de proporționalitate între căile utilizate și scopul vizat, statele beneficiind de o anumită marjă de apreciere pentru a decide dacă și în ce măsură diferențele între alte situații justifică distincțiile de tratament, și doar motive foarte serioase pot considera o diferență de tratament bazată în exclusivitate pe cetățenie ca fiind una compatibilă cu Convenția [7, §42]. Prin urmare, coroborat cu prevederea privind interdicția discriminării, art. 2 din Protocolul nr. 1 se aplică în mod clar, pe o bază nediscriminatorie, atât cetățenilor, cât și resortisanților nerezidenți, plasați într-o situație obișnuită sau neobișnuită, care se află pe teritoriul unei părți contractante, exceptând cazul în care există o justificare obiectivă și rezonabilă pentru tratamentul diferențiat. CtEDO a relevat în jurisprudența sa proximitatea dintre art. 2 din Protocolul nr. 1 și art. 14 din Convenție, examinând aspecte dintre cele mai diverse care conturează această legătură rezultată în dezvoltarea multidimensională a conceptului de drept la instruire în sistemul Convenției și în extinderea garanțiilor pe care le reclamă dreptul la instruire într-un mediu în care nu există discriminare.

Cu privire la instruirea într-o anumită limbă, Curtea Europeană a examinat cauza *Afacerea lingvistică v. Belgia*[3]. Aceasta viza pretențiile părinților care doreau ca instruirea copiilor lor să se realizeze în limba franceză, în condițiile în care aceștia erau resortisanți ai unei regiuni calificate legal ca fiind de limbă olandeză. Reclamanții le-au reproșat autorităților belgiene faptul de a nu organiza nici o formă de învățământ în limba franceză în orașele lor, de a înființa o asemenea formă de învățământ, de privarea de fonduri a instituțiilor didactice care nu se conformau clauzelor lingvistice prevăzute în legislația școlară, precum și refuzul omologării certificatelor de studii eliberate de asemenea instituții, refuzul de a le permite copiilor reclamanților accesul la clasele de limbă franceză existente în unele instituții,

punerea reclamanților în situația fie de a-și înscrie copiii într-o școală locală (contrară aspirațiilor acestora), fie de a-i trimite la studii în alte regiuni. CtEDO a constatat faptul că prima frază din art. 2 din Protocolul nr. 1 garantează dreptul de acces la instituțiile de învățământ existente la un anumit moment, însă nu obligă statele să organizeze și să finanțeze aceste instituții. În al doilea rând, pentru ca dreptul la instruire să fie unul efectiv, este necesar, *inter alia*, conferirea dreptului de a obține recunoașterea oficială a studiilor finalizate. Cea de-a doua frază din art. 2 din Protocolul nr. 1 consacră dreptul părinților de a decide asupra educației copiilor lor, însă obligă statele să se conformeze convingerilor religioase și filosofice ale părinților, dar nu și preferințelor de ordin lingvistic. Curtea a stabilit că obligarea unui copil de a studia de o manieră aprofundată limba națională, chiar dacă aceasta nu este limba sa maternă, nu poate fi calificată ca o depersonalizare a acestuia. În schimb, ingerința prin care copiilor francofoni le-a fost restricționat accesul în școlile cu predare în limba franceză din regiunile flamande cu statut special, subvenționate de către stat, a fost calificată drept una incompatibilă cu Convenția.

În contrast, CtEDO nu a reușit să identifice existența *unui scop legitim* în măsurile luate de către autoritățile transnistrene în cauza *Catan și alții v. Republica Moldova și Rusia [MC]* [8] (a se vedea, pe aceeași linie de demarcație, și cauza *Bobeico și alții v. Republica Moldova și Rusia*), în care reclamanții au fost puși într-o situație de a alege, fie să frecventeze școli în cadrul cărora riscau să învețe într-o limbă și utilizând un alfabet considerat artificial și nerecunoscut în lume, fie să învețe în limba maternă, utilizând grafia latină, dar fiind supuși hărțuirilor și intimidărilor. Curtea a constatat că politica lingvistică din Transnistria avea ca scop rusificarea limbii și a culturii comunității de moldovenicare locuiește pe teritoriul Transnistriei. În virtutea importanței considerabile a educației primare și secundare pentru dezvoltarea personală și succesul viitor al fiecărui copil, întreruperea procesului de învățământ al acestora și punerea copiilor și a părinților lor în fața unei alegeri dificile cu scopul de a consolida

ideologia separatistă a constituit o limitare disproporționată și inadmisibilă [8, §144]. Închiderea forțată a școlilor, în baza legislației transnistrene, dar și acțiunile de intimidare ulterioare au constituit ingerințe în dreptul elevilor de acces la instituțiile de învățământ existente la acea dată și de a fi instruiți în limba lor națională, precum și în dreptul părinților reclamanți de a asigura educația și instruirea copiilor lor în conformitate cu convingerile filosofice ale acestora.

Pe palierul nediscriminării în mediul educațional, CtEDO a examinat și un șir de cauze ce vizează școlarizarea în cadrul școlilor speciale a reprezentanților anumitor etnii. Ne referim la cauzele de segregare rasială a romilor în școlile publice, și anume: *Horváth și Kiss v. Ungaria* [9], *D.H. și alții v. Republica Cehă [MC]* [10], și *Oršuš și alții v. Croația [MC]* [11]. În prima cauză, reclamanții fuseseră de mici copii diagnosticați ca având dizabilități mintale, fiind educați în cadrul unei școli speciale, cu un *curriculum* limitat, fapt care nu le-a permis să fie înscriși în cadrul unui program de bacalaureat. În consecință, le-a fost limitat accesul la învățământul superior și, *a fortiori*, la încadrarea în câmpul muncii. Curtea a considerat că testul aplicat de către autoritățile maghiare a avut ca rezultat un tratament inegal, care a fost aplicat mult mai frecvent în cazul romilor, decât în cazul celorlalți[9, §110]. Cea de-a doua cauză viza 18 reclamanți cehi de origine romă, care fuseseră înscriși în școli speciale, destinate copiilor cu dificultăți de învățare, în urma deciziei luate de un profesor și a acordului părinților. Deși Camera care a examinat inițial cauza nu a constatat o încălcare, Marea Cameră a considerat că rezultatele testelor nu puteau servi ca justificare pentru diferența de tratament la care au fost supuși reclamanții [10, §201], de vreme ce acestea erau concepute pentru populația majoritară și nu țineau cont de necesitățile particulare ale romilor [10, §200]. Curtea nu s-a lăsat convinsă nici cu privire la consimțământul parental, ținând cont de faptul că părinții copiilor, ca membri ai unei comunități defavorizate și, deseori, cu o educație precară, ar fi fost capabili de a evalua toate aspectele situației și consecințele consimțământului lor [10, §§ 202 și 203].

Cea de-a treia cauză viza separarea reclamanților, pe motivul necunoașterii limbii croate, în clase destinate exclusiv romilor și cu un *curriculum* redus cu 30% față de celelalte clase. Marea Cameră nu a fost de acord cu soluția oferită anterior și a efectuat un test prin care a evaluat dacă tratamentul la care au fost supuși reclamanții nu contravenea garanțiilor prevăzute în art. 2 din Protocolul nr. 1 coroborat cu art. 14 din Convenție. Curtea de la Strasbourg a reținut că nu au existat garanții adecvate pentru a asigura condiții propice pentru nevoile speciale ale reclamanților ca membri ai unui grup dezavantajat, nefiind asigurată o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul legitim urmărit [11, §184].

Fără îndoială, în mediul educațional sunt discriminate și persoanele cu dizabilități. Cauza *Çam v. Turcia* [12] vizează o persoană nevăzătoare, care s-a înscris la examenul de admitere la Conservator, și care a susținut probele de selecție cântând la un instrument muzical tradițional (*baglama*). Deși comisia medicală concluzionase că reclamanta putea beneficia de instruire în cadrul instituției superioare de învățământ, conducerea Conservatorului din Istanbul a respins cererea de înmatriculare a reclamantei. Curtea a considerat că, dacă vocația Conservatorului era să ofere o educație elevilor cu anumite talente, de vreme ce reclamanta a promovat examenul de admitere înaintea oricărei cereri de înscriere, aceasta demonstrase că dispunea de toate calitățile necesare în acest sens [12, §62]. Testul efectuat de CtEDO în această cauză s-a realizat prin optica principiilor fundamentale ale universalității și nediscriminării în exercitarea dreptului la instruire. Curtea a recunoscut că adaptarea rezonabilă poate lua diferite forme,și că statele sunt cele mai competente să se pronunțe cu privire la mijloacele necesare pentru a răspunde nevoilor educaționale ale copiilor cu dizabilități, ținând cont de vulnerabilitatea acestora [12, §§ 66 și 67]. Observăm, așadar, cum discriminarea pe motive de dizabilitate care a inclus refuzul unei adaptări rezonabile a condus la existența unei ingerințe nejustificate în garanțiile stabilite la art. 2 din Protocolul nr. 1 în coroborare cu art. 14 din Convenție.

Dreptul la instruire poate fi încălcat și în cazul neîndeplinirii cerințelor de ordin administrativ cu privire la ședera legală pe teritoriul unui stat. Ne referim la cauza *Timișev v. Rusia* [13], care vizează refuzul acordării dreptului la instruire a doi copii pe motivul neîndeplinirii condițiilor administrative de ședere legală pe teritoriul Rusiei a tatălui acestora. Potrivit Curții, Convenția și protocoalele sale nu tolerează negarea dreptului la instruire [13, §66]. Într-o societate democratică, dreptul la instruire, indispensabil pentru promovarea drepturilor omului, joacă un rol atât de important, încât o interpretare restrictivă a primei propoziții din art. 2 din Protocolul nr. 1 nu ar fi în concordanță cu scopul sau cu obiectivul din această prevedere, iar dreptul la instruire garantează accesul la educația elementară, care este de o importanță primordială pentru dezvoltarea copilului [13, §64].

Curtea s-a expus și cu privire la obligarea străinilor, care nu dețin un permis de ședere, de a plăti taxe de școlarizare pentru învățământul secundar. În cauza *Ponomaryovi v. Bulgaria* [14], Curtea a constatat încălcarea art. 14 coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1 în cazul a doi imigranți care locuiau pe teritoriul Bulgariei în baza permisului de ședere permanentă a mamei acestora. Cei doi reclamanți au fost obligați să achite taxe de școlarizare pentru învățământul secundar, care era gratuit doar pentru resortisanți și pentru străinii cu permise de ședere permanentă. Aprecierea Curții de la Strasbourg s-a bazat pe diferența de tratament în cadrul educației gratuite. Aceasta a stabilit că un stat poate deține motive legitime pentru a limita beneficiul serviciilor publice costisitoare (*e.g.* asistența socială sau cea medicală) în cazul imigranților aflați pe scurtă durată sau a imigranților ilegali, iar, în anumite circumstanțe, statul dispune și de posibilitatea de a diferenția în mod justificat diferitele categorii de străini care locuiesc pe teritoriul său (*e.g.* tratamentul preferențial al resortisanților din UE) [14, §54].Potrivit CtEDO, argumente similare pot fi invocate într-o oarecare măsură și în domeniul instruirii, dar nu fără anumite rezerve. Învățământul este o activitate costisitoare și complexă, iar resursele pe care le poate acorda statul sunt limitate. De aceea, statul trebuie să

identifice un echilibru între nevoile educaționale ale persoanelor aflate sub jurisdicția sa și capacitatea sa limitată de a răspunde respectivelor necesități deoarece, spre deosebire de alte servicii publice, *dreptul la instruire beneficiază de protecția directă a Convenției*. Curtea a reiterat că educația este un serviciu public de o natură specială, care răspunde nu numai intereselor beneficiarilor, ci societății în ansamblu, și constituie un factor indispensabil pentru respectarea drepturilor omului, inclusiv în contextul integrării minorităților naționale [14, §55]. Aplicând testul proporționalității, CtEDO a stabilit că marja de apreciere a statului depinde în mod proporțional de nivelul de educație, de o manieră invers proporțională pe care o reprezintă studiile pentru persoanele vizate și pentru societate în general. Prin urmare, dacă taxa existentă în cadrul treptei universitare este una pe deplin justificată, situația este diferită în cazul învățământului primar, care presupune învățarea unor noțiuni elementare, precum și integrarea în societate, fiind obligatoriu în majoritatea statelor [14, §56]. În cadrul unei societăți „bazate pe cunoaștere", învățământul secundar se situează între aceste două extreme, iar deținerea doar a competențelor și cunoștințelor elementare constituie o barieră în societatea modernă pentru dezvoltarea personală și profesională de succes, și împiedică adaptarea persoanei la mediul său, ceea ce implică grave consecințe pentru bunăstarea sa socială și economică [14, §57].

Curtea de la Strasbourg a examinat și situații speciale din sistemul educațional, cum ar fi aspectele referitoare la instruirea la domiciliu, care este reglementată și în Codul educației al Republicii Moldova. Vom examina în continuare două cauze ce vizează *homeschooling*-ul, *i.e. Konrad și alții v. Germania (dec.)* [15] și *Wunderlich v. Germania* [16]. Ambele cauze vizează părinții a unor copii minori, membri ai unor comunități creștine, care din motive religioase au decis să-și educe copiii la domiciliu. Examinând aceste două cauze prin utilizarea doctrinei marjei de apreciere a statului, Curtea nu a constat existența unor încălcări. Potrivit acesteia, partea a doua din art. 2 din Protocolul nr. 1 trebuie interpretată în confluență cu prima parte a acestuia,

deoarece *întregul articol este dominat de prima sa propoziție*. Prin însăși natura sa, dreptul la educație reclamă reglementarea de către stat, reglementare ce poate varia în timp și în spațiu în funcție de necesitățile și de resursele societății și ale persoanelor [15]. Educația implică, *inter alia*, și căpătarea unor competențe sociale, obiectiv ce nu poate fi atins prin izolarea copiilor într-un sistem familial „simbiotic" [16, §51].

La fel, CtEDO a abordat și problematica referitoare la instruirea deținuților în cadrul penitenciarelor. În cauza *Velyo Velev v. Bulgaria* [17], Curtea a stabilit existența unei încălcări a art. 2 din Protocolul nr.1 în cazul refuzului de a înscrie un deținut în școala existentă în cadrul penitenciarului. Acest refuz se baza pe trei motive, și anume: 1. în calitate de arestat preventiv, nu era corect ca reclamantul să frecventeze școala împreună cu ceilalți condamnați; 2. fiind arestat preventiv pe o perioadă nedeterminată, pentru acesta nu era oportun să frecventeze școala prevăzută pentru deținuții condamnați la mai mult de 12 luni de închisoare; și 3. din moment ce risca să fie condamnat ca recidivist, ar fi fost lezate interesele celor condamnați pentru prima dată [17, §37]. CtEDO nu a considerat convingătoare niciunul din cele trei motive și a reamintit că dreptul la instruire nu incumbă statelor obligația de a organiza pentru deținuți unități de învățământ acolo unde acestea nu sunt deja înființate, însă, acolo unde o asemenea posibilitate există, persoanele nu trebuie supuse unor restricții arbitrare și excesive [17, §34].

CtEDO are o jurisprudență deosebită și cu privire la posibilitatea expunerii simbolurilor religioase în școlile publice, predarea religiei în școli, precum și cu privire la purtarea hainelor religioase în instituțiile de învățământ, invocarea obiecției de conștiință ș.a. Coerența dintre Convenția Europeană și posibilitatea statelor de a preda religia confesională a fost examinată în cauza *Følgero și alții v. Norvegia [MC]* [18]. *Curriculumul* disciplinei privind creștinismul, religia și filosofia (KRL)era dedicat transmiterii cunoștințelor aprofundate legate de Biblie și de credința evanghelică luterană, precum și cunoștințe despre alte comunități creștine, dar și alte religii și filosofii ale

lumii. Scutirea elevilor de cursul de KRL putea fi doar parțială, și era posibilă prin prezentarea unei cereri din partea părinților, care trebuia să conțină motivele ce explicau faptele considerate de către aceștia drept practicarea unei religii sau adeziunea la o altă filosofie de viață, ceea ce constituia un impediment, de vreme ce părinții nu cunoșteau disciplina KRL în detaliu și era destul de dificil să selecteze subiectele pe care le dezaprobau pentru a solicita scutirea copiilor acestora. CtEDO a trebuit să aprecieze dacă statul reclamat, în îndeplinirea funcțiilor sale în materie de educație și de predare, a avut grijă ca informațiile sau cunoștințele incluse în *curriculumul* pentru disciplina KRL să fie comunicate într-un mod obiectiv, critic și pluralist, sau dacă acestea au urmărit un scop de îndoctrinare, prin nerespectarea convingerilor religioase și filosofice ale părinților reclamanți, ceea ce, prin urmare, ar fi condus la încălcarea limitelor sugerate prin art. 2 din Protocolul nr. 1 [18, §85]. Curtea de la Strasbourg a concluzionat că modelul de instruire religioasă existent în Norvegia nu prevedea mecanisme care să garanteze în mod deplin exercitarea obiecției de conștiință a elevilor, motiv pentru care aceasta a identificat încălcarea Convenției. Sistemul de scutire parțială a poziționat părinții reclamanți la o povară excesivă, de vreme ce aceștia și-au expus viața privată unui risc nejustificat și că potențialul conflict a fost de natură să-i descurajeze de la întocmirea acestor solicitări. În anumite cazuri, mai ales în cele cu privire la activitățile cu caracter religios, câmpul de aplicare al unei scutiri parțiale putea fi redus considerabil prin intermediul instruirii diferențiate, fapt ce cu dificultate putea fi considerat conform cu dreptul părinților la respectul pentru convingerile lor în sensul art. 2 din Protocolul nr. 1, în modul în care este interpretat prin art. 8 și 9 din Convenție [18, §100].

O altă soluție interesantă cu privire la exercitarea obiecției de conștiință a fost pronunțată de către Curte în cauza *Valsamis v. Grecia*[19], în care o elevă, a cărei convingeri religioase îi interziceau să îndeplinească serviciul militar sau să participe la evenimente cu tentă de război, a fost pedepsită cu suspendarea de o zi de la școală pentru refuzul de a participa la o sărbătoare

națională (*i.e.* Ziua Națională, care comemorează izbucnirea războiului dintre Grecia și Italia Fascistă). Deși art. 2 din Protocolul nr. 1 obligă statul să respecte convingerile părinților, fie ele religioase sau filosofice, pe întreaga durată a programului educațional, de fiecare dată trebuie realizat un echilibru care să asigure tratamentul egal și adecvat al minorităților și care să evite orice abuz de poziție dominantă. Comemorările evenimentelor naționale servesc atât obiectivelor pacifiste, cât și interesului public. Mai mult, obligația elevei de a participa la această comemorare nu i-a privat pe părinți de dreptul de a-și ghida și sfătui copiii, de a exercita în privința lor funcțiile parentale naturale ca educatori sau de a-și ghida copiii pe o cale conformă cu propriile convingeri religioase sau filosofice [19, §31], iar pedeapsa de suspendare de o zi de la frecventarea școlii nu putea fi privită ca o măsură exclusiv educațională care ar fi comportat un impact psihologic asupra elevei [19, §32]. Prin urmare, nu a existat o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1.

În cauza *Lautsi și alții v. Italia [MC]* [20], CtEDO a efectuat un reviriment jurisprudențial, reconsiderându-și poziția cu privire prezența în sălile de clasă din cadrul unei școli publice a crucifixelor, fapt care, în viziunea reclamanților, contravenea principiului laicității, garantat prin Constituția italiană. Marea Cameră a stabilit că, în sfera educației și a predării, art. 2 din Protocolul nr. 1 este *lex specialis* față de art. 9 din Convenție, în măsura în care vizează obligația statelor de a respecta dreptul părinților de a asigura educația și predarea în conformitate cu propriile convingeri religioase și filosofice [20, §59], iar prezența unui crucifix pe un perete denotă existența unui simbol esențialmente pasiv (fiind un simbol istoric și cultural, cu o „valoare identitară" pentru poporul italian, un simbol al sistemului de valori ce caracterizează Constituția Italiei și civilizația italiană), fapt pentru care nu se poate pretinde că ar avea o influență asupra elevilor comparabilă cu cea a unui discurs didactic sau cu participarea la activități religioase [20, §72]. Marea Cameră a reținut că, în situații în care organizarea mediului școlar este pusă în sarcina autorităților publice, aceasta constituie

o funcție asumată de către stat cu privire la educație și la predare[20, §64], iar decizia privind afișarea sau nu a crucifixelor în sălile de clasă ale școlilor publice face parte din funcțiile asumate de către statul reclamant cu privire la educație și predare, intrând în sfera de aplicare a celei de-a doua propoziții din art. 2 din Protocolul nr. 1, ceea ce face pertinentă în materie obligația statului de a respecta dreptul părinților de a asigura educația și predarea în conformitate cu propriile convingeri religioase și filosofice [20, §65].În aprecierea faptului dacă semnul crucii comportă și o altă semnificație decât cea religioasă, CtEDO a reținut că percepția subiectivă a reclamantei nu este în sine suficientă pentru a atrage o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 [20, §66], și că decizia de a perpetua sau nu o anumită tradiție intră în marja de apreciere a statului (*i.e.* semnificația identitară a crucifixelor în Italia), însă trebuie menționat și faptul că, referirea la tradiție nu derogă statul de obligația de a respecta drepturile și libertățile garantate de Convenție și de protocoalele sale [20, §68].Curtea de la Strasbourg a constatat că reclamanta și-a păstrat toate drepturile părintești de a-și educa copiii și de a-și exercita funcțiile naturale de educator, orientându-i pe un drum care să corespundă propriilor convingeri filosofice [20, §75]. Prin urmare, autoritățile au pus în balanță, în mod adecvat, interesele contrare în cauză și, datorită vârstei fragede a copiilor reclamantei, autoritățile nu și-au excelat marja de apreciere, nefiind încălcat art. 2 din Protocolul nr. 1, nici art. 9 și 14 din Convenție [20, §§ 73, 77 și 81].

Una dintre cele mai recente cauze examinate de către CtEDO pe palierul dreptului la instruire în optica respectării convingerilor religioase și filosofice ale părinților este *Papageorgiu și alții v. Grecia* [21]. Cauza viza obligația părinților de a depune o declarație solemnă, cu contrasemnătura profesorului, prin care demonstrau statutul de creștin neortodox al copiilor în vederea scutirii de la cursul de educație religioasă. Curtea a constatat că sistemul de scutire de cursul de educație religioasă ar fi putut constitui o sarcină grea pentru părinți, cu riscul expunerii aspectelor sensibile ale vieții lor private, iar posibilitatea apariției

unui conflict ar fi putut să-i descurajeze să facă o asemenea solicitare, mai ales că aceștia locuiau într-o societate mică și compactă din punct de vedere religios, riscul de stigmatizare fiind mult mai probabil decât în orașele mari. Părinții reclamanți au fost descurajați să solicite scutirea în cauză nu numai din frica dezvăluirii faptului că nu sunt creștini ortodocși într-un mediu în care marea majoritate a populației era de o anumită confesiune, ci și din cauza inexistenței unui alt curs oferit elevilor care beneficiaseră de scutire, aceștia fiind nevoiți să piardă orele școlare doar din cauza convingerilor declarate [21, §87]. Deși părinții reclamanți nu erau obligați să-și dezvăluie convingerile, solicitarea depunerii unei declarații solemne a echivalat cu forțarea acestora de a adopta o conduită din care se putea ajunge la concluzia că ei și copiii lor aveau anumite convingeri religioase [21, §88]. Făcând trimitere la jurisprudența anterioară, CtEDOa reamintit că libertatea persoanei de a-și manifesta convingerile religioase conține și un aspect negativ, *i.e.* dreptul persoanei de a nu-și manifesta religia sau convingerile religioase și de a nu fi obligată să acționeze de o manieră ce ar permite deducerea unor concluzii cu privire la împărtășirea unor asemenea convingeri. Autoritățile din Grecia nu aveau dreptul de a interveni în sfera conștiinței individuale și de a constata convingerile religioase ale persoanelor, sau de a le obliga să-și dezvăluie convingerile cu privire la chestiunile spirituale [21, §89].

2.Protecția conferită prin legislația Republicii Moldova

În materia protecției drepturilor fundamentale ale omului, orice constituție democratică trebuie să îndeplinească o funcție dublă. În primul rând, aceasta trebuie „să proclame drepturile omului și ale cetățeanului, cărora le atribuie o valoare constituțională”[22, p.43]. În al doilea rând, Constituția trebuie „să garanteze drepturile pe care le proclamă”, deoarece, pentru ca drepturile să fie „reale și efective, și nu formale sau virtuale, Constituția trebuie să prevadă anumite reguli juridice și să implementeze mecanisme concrete destinate să asigure respectarea acestor drepturi”[22, p.43]. Alături de alte drepturi fundamentale ale omului, dreptul la învățătură este prevăzut în

art. 35 din Constituția RM și este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instruire și de perfecționare (art. 35 alin. (1)). De asemenea, art. 35 stabilește obligativitatea statului de a asigura, în condițiile legii, dreptul de a alege limba de educare și instruire a persoanelor (art. 35 alin. (2)). Cu certitudine, asupra dreptului la învățătură planează și garanția constituțională prevăzută la art. 16 (Egalitatea). Drept dovadă este și formularea alin. (7) din art. 35, care stabilește că învățământul liceal, profesional și cel superior de stat este egal accesibil tuturor, pe bază de merit. În final, alin. (8) prevede laicitatea învățământului de stat și libertatea învățământului religios, iar alin. (9) instituie dreptul prioritar al părinților de a alege sfera de instruire a copiilor.

Codul educației este un alt instrument național de protecție al dreptului pe care-l examinăm în acest articol, educația reprezentând o prioritate națională și factorul primordial al dezvoltării durabile a unei societăți bazate pe cunoaștere (art. 4 alin. (1)). Acesta stabilește misiunea și idealul educației (art. 5 și 6), principiile fundamentale ale acesteia (art. 7), condițiile de acces, limba de predare și finalitățile educaționale (art. 9, 10 și 11) etc. Cu toate acestea, se atestă necesitatea realizării anumitor modificări și ajustări în Codul educației. Drept dovadă este și o Hotărâre a Curții Constituționale, prin care a fost declarat neconstituțional alin. (4) din art. 41 din Codul educației. Curtea a examinat problema referitoare la modul de asigurare a elevilor claselor V-XII cu manuale școlare prin prisma a două aspecte constituționale: dreptul la învățătură și principiul gratuității învățământului [23]. Cauza viza controlul constituționalității prevederilor care stabilesc faptul că elevii claselor V-XII sunt asigurați cu manuale școlare conform schemei de închiriere aprobate de Ministerul Educației(elevii din învățământul primar fiind asigurați cu manuale în mod gratuit). Curtea a observat că, potrivit Hotărârii Guvernului nr. 876/2015 cu privire la asigurarea cu manuale școlare a elevilor, schema de închiriere prevede stabilirea și încasarea unei plăți (cotă-parte din costul manualului)

pentru închirierea manualelor date în utilizare elevilor pentru un an de studii, care se stabilește anual de către Fondul special pentru manuale, în funcție de gradul de uzură și de costul fiecărui manual [23, §51]. Curtea a reținut că statul dispune de o marjă largă de apreciere. Prin politicile sale, statul are obligația de creare a condițiilor pentru asigurarea dreptului la educație, inclusiv de a decide programele, modul și mijloacele prin care se realizează învățământul, nivelul până la care educația este obligatorie, precum și instituirea unor garanții și acordarea gratuită a mijloacelor necesare pentru realizarea învățământului, iar politica de stat în sfera învățământului urmează a fi înfăptuită în strictă conformitate cu prevederile constituționale [23, §39]. Prin urmare, în sfera învățământului general obligatoriu, regula se bazează pe gratuitatea acestuia, de vreme ce învățământul general obligatoriu constituie fundamentul sistemului de învățământ și este cel mai vizibil element al acestuia [23, §41].Necesitatea de a asigura gratuitatea învățământului este justificată de faptul că anume în cadrul învățământului general se pun bazele instruirii. De vreme ce statul și-a asumat responsabilitatea de a asigura învățământul gratuit, statul trebuie să realizeze această obligație pozitivă prin acordarea de mijloace necesare procesului de învățământ în mod gratuit [23, §42]. Curtea a mai subliniat că în învățământul general obligatoriu, conceptul de „gratuitate a educației", ca o garanție constituțională, trebuie interpretat ca posibilitatea de a obține cunoștințe în instituții de învățământ fără a fi solicitată vreo plată, inclusiv pentru închirierea manualelor [23, §43], deoarece un sistem educativ eficient implementează strategii educaționale și prevede asigurarea gratuită cu mijloace necesare, inclusiv manuale, la anumite niveluri de învățământ, dezvoltând astfel mecanisme care ajută la acumularea cunoștințelor [23, §44]. Prin urmare, în virtutea prevederilor constituționale, cheltuielile pentru formarea educațională în instituțiile de învățământ general obligatoriu trebuie să fie acoperite totalmente de la bugetul de stat [23, §49].

Și Legea nr. 121/2012 cu privire la asigurarea egalității conține anumite prevederi referitoare la dreptul la educație. Art.

9 instituie interdicția discriminării în domeniul învățământului, care se realizează prin oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel, prin elaborarea de materiale didactice și programe de studii, prin informarea și instituirea cadrelor didactice privind aplicarea metodelor și mijloacelor de prevenire a actelor de discriminare și de sesizare a autorităților competente, prin asigurarea egalității în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate, precum și în activitatea științifico-didactică. De asemenea, acest articol stabilește și anumite restricții, care nu urmează a fi calificate drept o restrângere a dreptului la învățământ, și anume: restricțiile stabilite în legislație, refuzul instituției de învățământ de a admite la studii persoana ale cărei calificări nu corespund nivelului necesar pentru a fi admisă, precum și refuzul înscrierii persoanei ale cărui statut confesional nu corespunde cerințelor stabilite pentru accesul la o instituție de învățământ care pregătește personalul unui anumit cult religios.

În concluzie, prin intermediul jurisprudenței CtEDOa fost instituit un sistem multidimensional pentru protejarea dreptului la educație, în spiritul valorilor cum ar fi: protecția convingerilor religioase și filosofice ale elevilor/studenților și ale părinților acestora, crearea unui mediu școlar deschis și pentru alte religii, interdicția discriminării și a segregării din motive rasiale și etnice, asigurarea dreptului la instruire fără discriminare în baza criteriului lingvistic,acordarea unui tratament echivalent, respectarea vieții private și de familie, a libertății de gândire, de conștiință și de religie, dreptul de acces la instituțiile de învățământ existente la un anumit moment,acordarea posibilității de a obține un beneficiu de la educația primită, prin intermediul recunoașterii oficiale a studiilor finalizate, instruirea în cadrul unui mediu educațional non-violent, integrarea cu succes a persoanelor în societate prin intermediul studiilor obținute, interzicerea îndoctrinării prin intermediul programelor de studii, garantarea exercitării obiecției de conștiință a elevilor și studenților, asigurarea dreptului la instruire pentru persoanele condamnate etc. În lumina acestor standarde, Republica Moldova

a întreprins, prin intermediul instrumentelor legislative, numeroase măsuri pentru realizarea reformelor educaționale imediate și progresive. Cu toate acestea, eforturile statului nu trebuie să se oprească aici, ci trebuie să evolueze neîncetat și să treacă testul timpului, răspunzând la necesitatea de a primi o educație de calitate, într-un mediu în care demnitatea umană, valorile democrației, preeminența dreptului și respectarea drepturilor fundamentale ale omului nu constituie simple postulate constituționale și convenționale, teoretice și derizorii, ci echivalează cu principii ce contribuie la, citându-l pe Gaston Berger, „*pregătirea copilului de azi pentru omul de mâine*."

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. O'Mahony, C. Constitutionalism and Legislation in Special Educational Needs Law: An Anglo-Irish Perspective. În: Public Law, London: Sweet & Maxwell Limited, 2008.
2. Cauza *Speța relativă la anumite aspecte ale regimului lingvistic al învățământului în Belgia v. Belgia (Afacerea lingvistică v. Belgia)*, hotărârea din 23 iulie 1968.
3. Poalelungi M., Sârcu D. ș.a. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova. Concluzii și recomandări. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017.
4. Alexy R. Teoria de los derechos fundamentales. Traducere de E. Garzón Valdés. Madrid: Centro de estudios constitucionales, 1993.
5. Cauza *Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen v. Danemarca,* hotărârea din 7 decembrie 1976.
6. Cauza*Gaygusuz v. Austria*, hotărârea din 16 septembrie 1996.
7. Cauza *Catan și alții v. Republica Moldova și Rusia [MC],* hotărârea din 19 octombrie 2012.
8. Cauza *Horváth și Kiss v. Ungaria*, hotărârea din 29 ianuarie 2013.
9. Cauza *D.H. și alții v. Republica Cehă [MC]*, hotărârea din 13 noiembrie 2007.

10. Cauza *Oršuš și alții v. Croația [MC]*, hotărârea din 16 martie 2010.
11. Cauza *Çam v. Turcia*, hotărârea din 23 februarie 2016.
12. Cauza *Timișev v. Rusia*, hotărârea din 13 decembrie 2005.
13. Cauza *Ponomaryovi v. Bulgaria*, hotărârea din 21 iunie 2011.
14. Cauza *Konrad și alții v. Germania*, decizia din 11 septembrie 2006.
15. Cauza *Wunderlich v. Germania*, hotărârea din 10 ianuarie 2019.
16. Cauza *Velyo Velyev v. Bulgaria*, hotărârea din 27 mai 2014.
17. Cauza *Følgero și alții v. Norvegia [MC]*, hotărârea din 29 iunie 2007.
18. Cauza *Valsamis v. Grecia*, hotărârea din 18 decembrie 1996.
19. Cauza *Lautsi și alții v. Italia [MC]*, hotărârea din18 martie 2011.
20. Cauza*Papageorgiou și alții v. Grecia*, hotărârea din31 octombrie 2019.
21. Bon, P. La protección constitucional de los derechos fundamentales: aspectos de derecho comparado europeo. În: Revista del Centro de Estudios Constitucionales, nr. 11, 1992.
22. Hotărârea Curții Constituționale nr. 7 din 16.02.2017 pentru controlul constituționalității articolului 41 alin. (4) din Codul educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17 iulie 2014 (asigurarea elevilor cu manuale școlare). Publicată la 23.06.2017 în Monitorul Oficial Nr. 201-213 art. 71.

Resurse Web:

Report on the protection of children's rights: international standards and domestic constitutions. Adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session. Venice, 21-22 March 2014. Disponibil: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)005-e.